

HIF-Rapport

2009:6

Seksualitet

En distinksjon å regne med
– også på sosialarbeiderutdanninger

Merethe Giertsen og
Aud Kirsten Innjord

Høgskolen i Finnmark

	PUBLIKASJON: HiF-Rapport 2009:6 ISBN: 978-82-7938-151-8 ISSN: 0805-1062
Publikasjonens tittel: Seksualitet. En distinksjon å regne med - også på sosialarbeiderutdanninger	Antall sider: 30 Dato: 2. november 2009 Pris: kr 33,- ekskl. mva
Forfattere: Merethe Giertsen og Aud Kirsten Innjord	Avdeling: Avdeling for nærings- og sosialfag
Godkjent av: 1.amanuensis Anbjørg Ohnstad, Høgskolen i Oslo	
Oppdragsgiver:	Prosjekt:
Utdrag:	
Vi bestiller ____stk av publikasjonen: Navn: _____ Adresse/postnr: _____	

SEKSUALITET
EN DISTINKSJON Å REGNE MED
- OGSÅ PÅ SOSIALARBEIDERUTDANNINGER

Av

Merethe Giertsen og Aud Kirsten Innjord

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD

1. INNLEDNING	1
2. TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ (HOMO-)SEKSUALITET	5
2.1 Essensialisme og konstruksjonisme	5
2.2 Sosialkonstruksjonisme	5
2.3 Queer teori	7
3. FORSKNINGSBASERT KUNNSKAP	9
3.1 Samfunnsvitenskapelig (homo-)seksualitetsforskning	9
3.2 (Homo-)seksualitet på norsk	9
4. (HOMO-)SEKSUALITET OG SOSIALT ARBEID	13
4.1 Teoretiske perspektiver og handlingsmodeller	13
4.2 Sosialt arbeid i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv	16
4.3 Sosialt arbeid i et queerteoretisk perspektiv	19
5. AVSLUTNING	21

REFERANSELISTE

KONTAKTINFORMASJON

FORORD

Denne rapporten inngår i det utviklingsarbeid vi gjør i forbindelse med et nytt tverrfaglig kurs innenfor utdanning i sosialt arbeid ved Høgskolen i Finnmark; 'Mangfold og marginalisering: Kjønn, seksualitet – og sosialt arbeid'.

Teksten er den samme som i løpet av høsten 2009 vil bli publisert på internett-siden 'Homofili for profesjonsutdanningene', som høgskolelektor Bjørn Smestad ved Høgskolen i Oslo er redaktør for.

I teksten kobles ulike perspektiver innenfor (homo-)seksualitetsfeltet og tradisjoner i sosialfaglig arbeid. En sentral målsetting er å bidra til at (homo-)seksualitet kommer inn som tema i sosialarbeiderutdanningene.

Alta, 2. november 2009

Merethe Giertsen
Cand.polit./sosiologi
Førstelektor ved Institutt for
sosialarbeiderutdanninger

Aud Kirsten Innjord
Sosionom og cand.polit./sosialantropologi
Høgskolelektor ved Institutt for
sosialarbeiderutdanninger

1. INNLEDNING

”Lesbian and gay issues are barely visible in the social work literature” (Van Voorhis & Wagner, 2002, s. 345).

“Praksis og forskning viser at fagfolk har lett for å ta sine egne livserfaringer som utgangspunkt i møtet med andre. Den som sjøl ikkje lever som lesbisk eller homofil, kan sjå verda gjennom briller der heteroseksualiteten blir oppfatta som sjølsagt, eller gitt. Då kan velmeint hjelp bli til dårlig hjelp” (Ohnstad & Malterud, 2006, s.7).

”Social workers may be more accustomed to thinking about the importance of issues such as racism and ethnicity, yet sexuality is a very significant part of people’s lives, closest relationships, identity and sense of who they are” (Bywater & Jones, 2007).

Til sammen gir disse sitatene et nokså dekkende bilde av hvorfor vi mener det er viktig å fokusere på seksualitet innenfor utdanning i barnevern og utdanning i sosialt arbeid (senere omtalt som sosialarbeiderutdanninger). Det undervises lite eller ingenting i seksualitet generelt, eller homoseksualitet spesielt, og det ser vi på som uheldig av følgende grunner:

- det medfører at sosialarbeidere mangler systematisk kunnskap om seksualitetens betydning for levekår og livskvalitet
- det øker sannsynligheten for at sosialarbeidere opptrer heteronormativt
- det igjen øker sannsynligheten for at sosialarbeidere vil bidra til usynliggjøring av, og dermed marginalisering av, personer som i forhold til livsstil og identitet bryter med heteronormative forestillinger

Man kan stille spørsmålet om ikke sosialarbeidere gjennom sin utdanning allerede har relevante analytiske verktøy, ferdigheter og kunnskap om ulike sosialfaglige metoder som vil kunne brukes i møtet med mennesker hvor seksualitet er ett relevant aspekt ved livssituasjonen. I grunnutdanningen er det i dag innføring i både sosiologiske, kulturvitenskapelige og psykologiske teorier, etikk, kunnskaper om marginaliseringsgrunner, og kunnskap om en rekke ulike teoretiske og metodiske tilnærminger som ligger til grunn for praktisk sosialfaglig arbeid. Vi vil imidlertid peke på det som omtales som diskrimineringshierarkiet, hvor kjønnsdiskriminering som diskrimineringsgrunnlag er rangert

øverst, etnisk diskriminering kommer deretter og langt etter disse diskrimineringsformene rangeres diskriminering mot funksjonshemmede og seksuelle minoriteter (Endsjø, 2003). Etter vårt syn må derfor (homo-)seksualitet løftes fram som en relevant kategori dersom (homo-)seksualitetens betydning for levekår og livskvalitet skal synliggjøres. Nettopp seksualitetens mer usynlige plass som en distinksjon av betydning kan forstås som et uttrykk for usynliggjøring av ikke-heteronormative uttrykk.

Det er tatt politiske initiativ for å få økt fokus innenfor sosialarbeiderutdanninger på livssituasjonen til homofile og lesbiske. Den 20. sept. 2002 sendte Utdannings- og forskningsdepartementet brev til universiteter og høyskoler med lærer- og helse- og sosialfagutdanninger. I brevet henvises det til den såkalte NOVA-rapporten (Hegna, Kristiansen & Moseng, 1999), en undersøkelse av homofile og lesbiskes levekår og livskvalitet, som blant annet viser at disse gruppene scorer dårligere på en del variabler enn befolkningen ellers, og til St. melding nr. 25 (2000-2001) fra Barne- og familiedepartementet om samme tematikk. Som en oppfølging av disse dokumentene henstilte departementet ovennevnte utdanninger ”om å bidra med økt kunnskap og forståelse om livssituasjonen for homofile og lesbiske [...]”. Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere har vedtatt at diskriminering på basis av ”seksuell legning” ikke er akseptabelt og må bekjempes (2002). Imidlertid, av det vi vet, fra prosjektleder Hanne Børke Fykse i Rosa Kompetanse i Helsedirektoratet, vår deltakelse på homoforskningsarenaen, og vårt inntrykk som ansatte på sosialarbeiderutdanninger gjennom 15 år, er at de politiske initiativene som er tatt i liten grad har blitt fulgt opp på de enkelte sosialarbeiderutdanninger. Dette er også noe av bakgrunnen for at Kunnskapsdepartementet igjen, i brev datert 24. oktober 2008, har kommet med en oppfordring til universiteter og høyskoler ”til å ta utfordringene lhbt (lesbiske, homofile, bifile og transpersoner, forf. anm.) møter i samfunnet på alvor og integrere lhbt-problematikken i relevante utdanningstilbud og forskningsprosjekt. Det er spesielt viktig at studenter i profesjonsutdanningene blir bevisstgjort og får kunnskap om lhbt-problematikken”.

Teksten er skrevet i et nært samarbeid mellom oss, likevel har vi hatt hovedansvar for ulike deler; Giertsen har hovedansvaret for kap. 2 og 3 og Innjord har hovedansvaret for kap. 4. Giertsen er sosiolog og førstelektor i samfunnsvitenskapelige emner. Hun har bl.a. utarbeidet en hovedoppgave og flere vitenskapelige artikler om homofil og lesbisk identitet. Innjord er sosionom og sosialantropolog, og høyskolelektor i sosialt arbeid og sosialpedagogisk arbeid. I

sin hovedoppgave i antropologi hadde hun fokus på hvordan profesjonell selvforståelse skapes i spenningen mellom fagets verdier og et praksisfelt preget av ulike logikker. Begge arbeider med temaet (homo-)seksualitet i forbindelse med utvikling av et nytt kurs på bachelorutdanning i sosialt arbeid ved Høgskolen i Finnmark; 'Mangfold og marginalisering: Kjønn, seksualitet - og sosialt arbeid'.

Vi er av den oppfatning at inngangsporten til undervisning om (homo-)seksualitet ikke først og fremst krever en særegen kompetanse i *temaet* (homo-)seksualitet, men at temaet bør plasseres inn i de teoritradisjoner som er innenfor de fag undervisningen bygger på. Et tydelig og eksplisitt fagteoretisk grunnlag i undervisningen om (homo-)seksualitet tror vi også kan fungere som et pedagogisk verktøy for en introduksjon av temaet. Dette ønsker vi å vise gjennom måten vi her strukturerer teksten rundt ulike teoretiske perspektiver som (homo-)seksualitet kan forstås i lys av. Vi håper det kan bidra til å senke barrierene for å drøfte betydningen av seksualitet i sosialarbeiderutdanninger, og at flere lærere dermed bringer temaet inn i en undervisningssammenheng.

Nokså gjennomgående i teksten bruker vi vendingen '(homo-)seksualitet'. Bakgrunnen for det er at vi ønsker å understreke to poenger som har sammenheng med de teoretiske perspektivene vi har valgt å bygge teksten på. På den ene siden ønsker vi å henlede oppmerksomheten mot stigma og marginalisering av homoseksualitet. På den andre siden ønsker vi å fokusere på hvordan homoseksualitet inngår i den mer allmenne samfunnsmessige konstruksjon av seksualitet.

En sentral målgruppe for denne teksten er kolleger på sosialarbeiderutdanninger. Andre grupper som teksten er aktuell for er akademikere og forskere som arbeider med sosialfaglige problemstillinger og med problemstillinger omkring seksualitet og homoseksualitet, praktikere i det sosialfaglige feltet og studenter på sosialarbeiderutdanninger. Vi sikter mot å gjøre en kobling mellom ulike perspektiver innenfor (homo-)seksualitetsfeltet og tradisjoner i sosialfaglig arbeid. Vi er ikke kjent med andre tekster fra en norsk, eller nordisk, sammenheng som kobler teoretiske tradisjoner innenfor (homo-)seksualitetsforskningen med sosialfaglige teori- og handlingsmodeller.

Det er selvfølgelig mye vi ikke har kunnet kommet inn på innenfor rammen av denne teksten. Vi skulle gjerne ha problematisert de ulike teoretiske perspektivene i større grad, vi skulle gjerne ha presentert mer relevant norsk forskning, vi skulle gjerne ha presentert grundigere (i

hovedsak amerikansk) kunnskap om undervisning hvor (homo-)seksualitet tematiseres og kunnskap om sosialfaglig arbeid overfor homofile og lesbiske. Men, som vi har nevnt vil vi arbeide videre med dette. Det refereres også til en del litteratur som ikke presenteres nærmere. Dette har vi gjort for å tipse lesere om relevant litteratur.

Nedenfor redegjør vi først for ulike teoritradisjoner innenfor (homo-)seksualitetsforskningen. Med utgangspunkt i disse teoritradisjonene redegjøres det i kapittel 3 for noen norske undersøkelser om (homo-)seksualitet. I kapittel 4 tar vi utgangspunkt i de teoretiske retningene og i den forskningsbasert kunnskapen som det er redegjort for i de foregående kapitlene, og viser hvordan dette kan gi grunnlag for handling i sosialt arbeid.

2. TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ (HOMO-)SEKSUALITET

2.1 Essensialisme og konstruksjonisme

Innenfor studiet av homoseksualitet, og seksualitet generelt, kan man skille mellom to hovedretninger, en essensialistisk retning og en konstruksjonistisk retning (Anderssen, 1995; Weeks, 1981). Disse utgjør to motstridende faglige perspektiver, og omhandler følgende: Det essensialistiske perspektivet bygger på ideen om at det finnes en genuin homoseksuell egenskap som noen personer er i besittelse av, mens andre besitter en tilsvarende genuin krysseksuell heteroseksuell egenskap. I et slikt perspektiv blir (homo-)seksualitet ansett som noe universelt og forholdsvis entydig som kan gjenkjennes på tvers av kulturer og tid. Homoseksuell atferd forstås som en manifestasjon av en indre essens. Det konstruksjonistiske perspektivet bygger derimot på ideen om at de seksuelle kategoriene ikke er universelle, men vår kulturs spesielle måte å organisere visse former for atferd og følelser på (Anderssen, 1995). Denne teksten bygger på et konstruksjonistisk perspektiv.

Sosiologer har vært i fremste rekke innenfor forskning på seksualitet fra, det som innenfor samfunnsvitenskapen omtales som, et sosialkonstruksjonistisk perspektiv (Seidman, 2003). Innenfor homoforskningen spesielt, og forskningen på seksualitet generelt, skiller flere i dag mellom sosialkonstruksjonisme og den mer humanistisk inspirerte teoriretningen queer teori (Anderssen & Slåtten, 2008; Beasley, 2005; Seidman, 1996). Nedenfor redegjør vi for noen hovedtrekk ved disse teoriretningene.

2.2 Sosialkonstruksjonisme

Den sosiologiske forskningen på homoseksuelle utviklet seg i opposisjon til et klinisk paradigme, hvor homoseksualitet med utgangspunkt i psykoanalytisk og biologisk årsaksteori ble sett på som en patologisk tilstand (Plummer, 1981). Med noen få unntak var dette paradigmet enerådende frem til midten av 1960-tallet. I sammenheng med en generell radikalisering i samfunnet, med fokus på betydning av sosiale ordninger og maktforhold, ble nye perspektiver i studiet av 'avvikere' etablert.

En sosialkonstruksjonistisk forståelse har røtter tilbake til nyere avvikssosiologi. Sosiologer som Becker (1963) og Goffman (1963) la et teoretisk grunnlag for å forstå hvordan sosiale reaksjoner som stemping og stigma har betydning for utvikling av avvikende identiteter, atferd og karrierer. Et eksempel på en studie innenfor denne teoretiske tradisjonen er "The

Lesbian Couple” (Tanner, 1978) som handler om hvordan lesbiske danner og opprettholder parforhold i et samfunn som ikke gir dem rettslig, sosial eller ideologisk støtte. Den avvikssosiologiske tradisjonen i homoforskningen kritiseres senere for å ha for lite fokus på sammenhengen mellom seksualitet og strukturelle variabler som kjønn, klasse, alder, etnisitet, historisk tid og for lite fokus på hvordan kategorier, som for eksempel homo og hetero, bidrar til strukturering og regulering av seksuelle uttrykk (Plummer (Ed.), 1981; Richardson & Seidman, 2002). Den sosiologiske, og mer generelt den samfunnsvitenskapelige, homoforskningens andre fase får med dette et sterkere fokus på hvordan seksualitet konstrueres forskjellig innenfor ulike kontekster. To eksempler på analyser hvor kvinners kjærlighet til hverandre belyses i et historisk perspektiv er Faderman (1981) og Lützen (1987). I Lützen (op. cit.) analyseres kvinners kjærlighet til kvinner i tidsperioden fra 1825 til 1985. Lützen beskriver blant annet hvordan ulike kulturelle forestillinger om kvinners begjær muliggjorde ulike typer av relasjoner mellom kvinner, og om hvordan disse relasjonene ble forstått av omverdenen. For eksempel hadde den moderne vestlige kvinnen på 1800-tallet ikke et begjær. Det muliggjorde, skriver Lützen, at kvinner kunne ha svært nære relasjoner til hverandre, og omtale hverandre på måter vi i dag ville karakterisert som et homoseksuelt parforhold. Men var disse kvinnene lesbiske? Å stille slike spørsmål, skriver Lützen, er å forvanske historien: ”De er bestemt av en oppfatning som er oppstått i nåtiden og som overhodet ikke kan brukes på fortiden” (op. cit., s.12).

Den historiske forskningen på homoseksualitet tydeliggjør hvordan kategorier som homo og hetero kan forstås som sosiale konstruksjoner. Et kritisk fokus på seksualitetskategorier inngår også i den sosiologiske homoforskningstradisjonen. I ett av de mer betydningsfulle essayene innenfor sosiologisk homoforskning fokuserer McIntosh allerede i 1968 på meningsinnhold i homokategorien. I *The homosexual role* skriver hun bl.a.: ”It is proposed that the homosexual should be seen as playing a social role rather than as having a condition” (s.33). Plummer, en annen av klassikerne innenfor sosiologisk homoforskning, setter også fokus på kategoriene. I en artikkel fra 1981, *Homosexual categories: some research problems in the labelling perspective of homosexuality*, kritiserer han bl.a. homobevegelsen for å ha en essensialistisk oppfatning av seksualitet. Han kritiserer også forskningen, for å være for deskriptiv og konservativ, og for lite forklarende og kritisk. Fokuset er, skriver han, for mye på konsekvenser av samfunnsmessige forhold, og for lite på hvem sine interesser den samfunnsmessige ordningen tjener. Et slikt mer kategorikritisk perspektiv er et sentralt kjennetegn ved queer teori, og vi redegjør nærmere for dette perspektivet under neste punkt.

Antologier av Nardi & Schneider (1998), Richardson & Seidman (2002) og Weeks, Holland & Waites (2003) gir gode oversikter over (homo-)seksualitet i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv. Noen norske tilsvarende kilder er Brantsæter m.fl. (2001) og Pedersen (2005). For mer kortfattede arbeider gir Weeks (2003) og Seidman (2003) oversikter over seksualitet i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv.

2.3 Queer teori

Queer teori er en teoretisk retning som etableres på 1990-tallet, og som særlig fokuserer på kjønns- og seksualitetskategorier. Det har først og fremst vært humanister (filosofer og språkteoretikere) som har vært sentrale i utviklingen av queer teori. Judith Butlers *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990) og Eve Kosofsky Sedgwicks *Epistemology of the Closet* (1990) er bøker som er blitt klassikere innenfor queer teori. Begrepet queer kan oversettes med skeiv. Med queer-begrepet vises det til at det finnes andre kjønnskonnstellasjoner enn bare kombinasjonen av de kategorielle kjennetegnene heteroseksuell-homoseksuell, og mann-kvinne, og dermed bryter queer-begrepet med heteroseksualiteten som norm (Ohnstad, 2009). Mens den sosiologiske forskningen i hovedsak har hatt fokus på den homoseksuelle, har man innenfor queer teori først og fremst fokusert på heteroseksualitet, og på hvordan tilgjengelige kategorier som homo og hetero speiler makt og dominansforhold og bidrar til sementering av heteroseksualiteten som norm (Seidman, 1996; Stein & Plummer, 1996). 'Heteronormativitet' er et helt sentralt begrep innenfor queer teori. Det hevdes blant annet at homoforskningens ukritiske bruk av homo-hetero-begrepene, og av majoritets-minoritet-modellen, ikke rokker ved forestillingen om homo som annenrangs, men nettopp bidrar til marginalisering og undertrykking av ikke-heteronormative uttrykk (Namaste, 1996). Sentralt i queerforskningen er derfor dekonstruksjon av hegemoniske forestillinger og kategorier knyttet til seksualitet. Et eksempel på en analyse av hvordan homokategorien forstås som ledd i marginalisering av ikke-heteronormative uttrykk er Hellesunds (2008) studie av homofile som har prøvd å begå selvmord. Når det til homokategorien er knyttet fortellinger om vanskeligheter med å leve som homofil, og når homo samtidig forstås som en essens og en sannhet, kan en homofil identitet ha en dødelig utgang (Hellesund, op. cit.). Hellesund er derfor skeptisk til homopolitikere som argumenter med utgangspunkt i det hun omtaler som et "smertens språk", og tolker det som et uttrykk for hvordan identitetspolitikken selv er et resultat av undertrykking (op. cit, s.182). Toleranse og inkludering som man da ber om "kan aldri bli

grunnlag for likhet” (op. cit., s. 177). Den som skal tolerere setter seg selv i sentrum, og dermed reprodukeres ulikheten og heteronormativiteten, hevder Hellesund.

Eksempler på kilder innenfor samfunnsvitenskapelig (homo-)seksualitetsforskning som har et queerteoretisk perspektiv er Seidman (1997) og Seidman (Ed.) (1996). Noen norske antologier er Annfelt, Andersen & Bolsø (Red.) (2007) og Mühleisen & Røthing (Red.) (2009).

Vi er av den oppfatning at både sosialkonstruksjonisme og queer teori gir verdifulle bidrag til forståelse av seksualitet generelt og homoseksualitet spesielt. Nedenfor redegjør vi for forskningsbasert kunnskap med utgangspunkt i de to teoritradisjonene.

3. FORSKNINGSBASERT KUNNSKAP

3.1 Samfunnsvitenskapelig (homo-)seksualitetsforskning

Samfunnsvitenskapelig (homo-)seksualitetsforskning i Norge er et relativt nytt forskningsområde. Først ut på 1980-tallet ble det produsert noen hovedoppgaver om homofile og lesbiske. Fra 1990-tallet har omfanget av forskning om homoseksualitet økt (Eikvam, 2001). En kilde for informasjon om noe av denne forskning er Nettverk for forskning om homoseksualitet (<http://www.jus.uio.no/ikrs/nettverket/>). Her presenteres bl.a. en oversikt over eksamensarbeider innenfor doktorgrad/hovedfag/mastergrad m.m. på universitet og høyskole. Der finnes også en rekke publikasjoner i både nasjonale og internasjonale vitenskapelige tidsskrifter av norsk forskning på (homo-)seksualitet. For tilgang til informasjon om disse henviser vi til tidsskriftsbasene Idunn, Norart, Science Direct og ISI Web of Science. For bøker henviser vi generelt til Bibsys.

Når det gjelder norsk, og nordisk, forskning om (homo-)seksualitet innenfor det sosialfaglige feltet er dette så godt som fraværende. Den forskningstradisjon som er innenfor dette området er først og fremst å finne i USA. For kilder som særlig har fokus på (homo-)seksualitet innenfor det sosialfaglige feltet er tidsskrifter som 'Journal of Lesbian and Gay Social Services' og 'Journal of Social Work and Human Sexuality' sentrale. Noen bøker som fokuserer på (homo-)seksualitet innenfor sosialt arbeid er Wilton (2000), *Sexuality in Health and Social Care*, Morrow & Messinger (Eds.) (2006), *Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work Practice: Working with Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender People*, og Van Wormer, Wells & Boes (2000), *Social Work With Gays, Lesbians and Bisexuals: A Strengths Perspective*. En norsk kilde er Ohnstad & Malterud (Red.) (2006) *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta*, som vi kommer tilbake til i kapittel 4.

Vi presenterer nedenfor noen norske forskningsarbeider som illustrerer de teoretiske perspektivene vi tidligere har redegjort for.

3.2 (Homo-)seksualitet på norsk

Den ene studien som presenteres er en bred studie av homofile og lesbiskes levekår og livskvalitet, den såkalte NOVA-rapporten, av Hegna, Kristiansen & Moseng (1999). Den andre studien, av Giertsen & Anderssen (2007), er en oppfølgingsstudie hvor to

sammenliknbare utvalg av lesbiske er studert med 20 års mellomrom. Den tredje undersøkelsen, av Røthing (2007), omhandler undervisning i homofili i grunnskolen. Det siste arbeidet som presenteres, av Grønningsæter & Nuland (2008), er en litteraturgjennomgang av forskning om diskriminering av homofile og lesbiske i Norge. Røthings studie bygger på et queerteoretisk perspektiv, mens de øvrige bygger på et sosialkonstruksjonistisk perspektiv.

NOVA-rapporten 'Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn' (Hegna, Kristiansen & Moseng, 1999) er til dags dato den mest omfattende undersøkelsen av homofile og lesbiskes levekår og livskvalitet i Norge, hva gjelder både områder den tar for seg og antall respondenter - 2987 respondenter svarte på en spørreskjemaundersøkelse og 23 personer ble dybdeintervjuet. Områdene rapporten dekker er både mer tradisjonelle problemforhold knyttet til depresjon, selvmordshyppighet og utsatthet for vold, men også mer generelle sider ved levekår som forhold til familie, nettverk, samliv og barn. Når det gjelder vold viser undersøkelsen at risikoen for dette er høyere, særlig blant unge lesbiske, og flere homofile og lesbiske, ift. den generelle befolkningen, rapporterer om psykiske plager og tanker om selvmord. Variasjonen i levekår og livskvalitet er stor i denne gruppen, og majoriteten av homofile og lesbiske rapporterer om en god livskvalitet.

Flere forskere innenfor homoforskningsfeltet postulerer nokså entydig at livssituasjonen til homofile og lesbiske har endret seg radikalt (Savin-Williams, 2005; Seidman, 2004). I nevnte arbeider, og mer generelt, er det grunnlag for å hevde at slike påstander sjelden er bygd på et empirisk grunnlag (Giertsen & Anderssen, 2007; Pedersen, 2005). En av de få studiene overhodet av homofile og lesbiske som har sammenliknbare data over tid er Giertsen & Anderssen (2007). Hypotesen i undersøkelsen var at hvis livssituasjonen til lesbiske er vesentlig endret til det positive i løpet av de siste 20 årene kan man forvente at alder for ulike lesbiske identitetsbegivenheter i dag er lavere. Studien viste at lesbiske i dag tidligere i livsløpet ble kjent med homoseksualitet som fenomen, og at lesbiske i dag tidligere identifiserer seg som lesbisk. Studien viste imidlertid også et stabilt mønster, blant annet at den homoseksuelle debutalder ikke var lavere og at alder for å fortelle foreldre om sin lesbiske identitet heller ikke var lavere. Dette tyder på at det er et grunnlag for å nyansere nokså bastante utsagn om at homofile og lesbiskes livssituasjon er vesentlig endret.

Røthings studie (2008) omhandler undervisning i temaet homofili i grunnskolen. Røthing beskriver tre anti-diskriminerende strategier som lærerne brukte i klasserommet. Den ene fokuserte på synlighet ved å understreke at der finnes homofile og lesbiske. Den andre

strategien gikk ut på å argumentere ut fra elevers antatte frykt for homoseksuelle og homoseksualitet. Røthing skriver at slike strategier bidrar til å essensialisere forestillinger 'om dem' og til å reproducere binære forestillinger knyttet til 'vi' og 'dem'. Samtidig problematiseres ikke forestillinger om normalitet og om privilegier majoriteten innehar. Det bidrar til å stabilisere og reproducere normer og privilegier til majoriteten, og å reproducere ideen om at 'de andre' er ansvarlig for sin annerledeshet. Den tredje, og den overordnede, strategi var å skape homotoleranse, ofte uttrykt som at 'det er viktig at vi tolererer de homoseksuelle'. Disse strategiene produserer heteronormativitet, skriver Røthing. Det skjer bl.a. når elevene inkluderes i et 'vi heteroseksuelle'. Heteroseksualiteten fremstilles dermed som det normale. Og når 'vi heteroseksuelle' er her, og 'de andre homoseksuelle' er utenfor et sted, understrekes 'andreheten' som det motsatte av normaliteten. Når diskusjonene i klasserommet i tillegg har fokus på homoseksualitet, og ikke på heteroseksualitet, tas heteroseksualitet for gitt. Dermed kan undervisning som har en uttalt målsetting om å skape homotoleranse samtidig bidra til å marginalisere og stigmatisere homoseksualitet, og sementere heteroseksualitet som norm, konkluderer Røthing.

Grønningsæter & Nulands rapport (2008) er en litteraturgjennomgang av forskning om diskriminering av bl.a. homofile og lesbiske. Her gjengir vi kort fra rapporten når det gjelder diskriminering på arenaer som er særlige aktuelle for sosialarbeidere, i rapporten omtalt som helse og velferd. Historisk har helsevesenet hatt et anstrengt forhold til homofile og lesbiske. Først i 1977 vedtok Norsk psykiatrisk forening at homoseksualitet ikke lenger skulle brukes som en diagnose. Selv om slik diskriminerende lovgivning i dag er fjernet er det likevel mye som tyder på at kunnskapsmangelen hos mange behandlere er betydelig i møtet med homofile og lesbiske, både når det gjelder identitetsdanning, 'komme-ut' prosessene og virkninger av å være utsatt for anti-homoseksuelle holdninger. Generelt gjør heteronormative oppfatninger at helsevesenet møter pasienter med en implisitt oppfatning av at de er heteroseksuelle. En slik oppfatning bidrar til usynliggjøring av homofile og lesbiske i møtet med hjelpeapparatet, og kan redusere tilbudets kvalitet når verken livsstil eller familieforhold er kjent. Den tidligere omtalte NOVA-rapporten rapporterer om en overhyppighet av psykisk stress blant lesbiske og homofile, slik sett har denne gruppen også særlige helsebehov. Det finnes generelt lite forskning som konkret omhandler lesbiske og homofiles møte med sosial- og velferdstjenester. Men der finnes noen amerikanske undersøkelser om dette, og det som rapporteres som det største problemet er møtet med et system som er heteronormativt, hvor livssituasjon og problemer oppleves som annerledes og ikke møtes med forståelse eller respekt. Økende

privatisering av en rekke tjenester, innenfor både rusomsorg og arbeidsmarkedstiltak, har medført at en rekke organisasjoner tuftet på et religiøst grunnlag har fått en økt betydning innenfor disse feltene. Der finnes ikke forskning på dette området, men vi skal ikke se bort fra at det i en slik setting kan være problematisk å være åpen omkring sin homoseksuelle identitet. Når det gjelder barnevernet har ekteskapsloven som trådte i kraft 1.1.09 medført at adopsjonsreglene er blitt likestilte, slik at steforeldre slipper en særegen prosess m.h.t. vurdering av egnethet som forelder. Men fremdeles er der et diskriminerende/heteronormativt regelverk, som det heter i fosterhjemsforskriften: ”Fosterhjem bør bestå av to fosterforeldre av forskjellig kjønn. [...]” (Grønningsæter & Nuland, op. cit., s. 23).

4. (HOMO-)SEKSUALITET OG SOSIALT ARBEID

I dette kapitlet tar vi utgangspunkt i de teoretiske retningene som er redegjort for i kapittel 2, og viser hvordan disse kan gi grunnlag for handling i sosialt arbeid. I 4.1 redegjør vi kort for hvordan teoretiske perspektiver og handlingsmodeller i faget kan forankres i de presenterte teoritradisjonene. I 4.2 og 4.3 gir vi eksempler på praktiske sosialfaglige tilnærminger med utgangspunkt i sosialkonstruksjonisme og queer teori.

4.1 Teoretiske perspektiver og handlingsmodeller

Sosialt arbeid kjennetegnes av at det både er et praksisfelt, et undervisningsfag og et forskningsområde (Hutchinson & Oltedal, 2003). Sosialarbeiderprofesjonens verdigrunnlag gir retning og legitimitet til arbeidet med å forebygge og redusere sosiale problemer. Forskningsbasert kunnskap om levekår for ulike grupper i samfunnet er derfor viktig for sosialarbeidere, jf. undersøkelser presentert i kapittel 3. Solidaritet med utsatte grupper, kamp mot fattigdom og for sosial rettferdighet, er uttalte mål for det profesjonelle sosiale arbeidet. Respekt for enkeltindividet, helhetssyn på mennesket, likeverd og ikke-diskriminerende praksiser er sentralt. Verdier er utdypet i nasjonale og internasjonale etiske regler for hvordan profesjonen skal utøve det sosiale arbeidet i skjæringspunktet mellom individ og samfunn (FO, 2002; IFSW, 2004).

Det normative utgangspunktet er likevel ikke tilstrekkelig for å forstå sosialt arbeid som virksomhet, og å analysere de komplekse praksisene sosialarbeidere inngår i. Sosialt arbeid konstrueres i en samfunnsmessig kontekst, som del av ulike maktforhold og kunnskapsdiskurser (Brown, 1998; Moe, 2000). Fagdiskursene om det sosiale arbeidet representerer først og fremst ulike syn på individ og samfunn og forholdet mellom disse. Faglitteraturen beskriver ulike type teoretiske perspektiver og handlingsmodeller, der menneskesyn og samfunnssyn virker inn på forståelse og handling i sosialt arbeid (bl.a Adams, Dominelli & Payne (ed.), 1998; Hutchinson & Oltedal, 2003). Historisk har hovedskillet gått mellom en psykodynamisk tradisjon, med fokus på psykiske prosesser hos den enkelte, og mer samfunnsorienterte tradisjoner. Dette skillet er en parallell til skillet mellom en essensialistisk retning og en konstruksjonistisk retning i studiet av seksualitet. Den psykodynamiske tilnærmingen kan ses i sammenheng med det kliniske paradigmet som var rådende i forhold til forståelsen av (homo-)seksualitet fram til midten av 1960-tallet. Nedenfor redegjøres det kort for noen av de samfunnsorienterte modellene, i tråd med det

konstruksjonistiske synet vi bygger på. Her finner vi både konfliktteoretiske, systemteoretiske og interaksjonistiske modeller som alle faller inn under et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, men som i ulik grad legger vekt på interessemotsetninger, konflikt og strukturelle maktforhold. I dagens fagdiskurs finner vi i tillegg mer diskursive tilnærminger (Parton & Marshall, 1998) som kan relateres til queer teori. I praksis vil det sjelden være rendyrkede modeller som ligger til grunn for arbeidet, noe vi viser i 4.2.

Konfliktteoretiske modeller retter søkelyset mot samfunnsforhold som skaper og vedlikeholder sosiale problemer på individnivå, og som fører til utstøting og marginalisering av grupper i samfunnet. Innenfor disse modellene kan vi plassere anti-diskriminerende perspektiver og frigjørende praksiser i sosialt arbeid (Hutchinson & Oltedal, 2003). Som del av dette perspektivet finner vi empowerment, eller myndiggjøring, som tilnærming i sosialt arbeid, med ideologisk utgangspunkt i Paulo Freire sin kritiske dialog og bevisstgjøring av undertrykte (Slettebø, 2000). Anti-diskriminerende perspektiver har vært dominerende i den amerikanske fagdiskursen om sosialt arbeid i forhold til lesbiske og homofile, med vekt på at sosialt arbeid ikke skal reprodusere diskriminering på grunnlag av rase, kjønn, alder, funksjonshemming og seksualitet (Hicks & Watson, 2003). ”Anti – discriminatory” og ”anti-oppressive” perspektiver og praksis er beskrevet mer omfattende i Payne (1997) og Adams, Dominelli & Payne (1998). Systemteoretiske modeller har også fokus på hvordan samfunnsmessige forhold virker inn på individets levekår og livssituasjon, men har et mer harmoniorientert syn på forholdet mellom individ og samfunn. Sosialt arbeid skal bidra til hensiktsmessige tilpasninger til de ulike systemene folk er del av. Kjente tilnærminger innenfor disse modellene er familie- og nettverksarbeid. Innenfor en interaksjonistisk tilnærming i sosialt arbeid legges det vekt på betydningen av den kulturelle konteksten og på brukernes erfaringer, ressurser og medvirkning. En er opptatt av situasjonsdefinisjonene som spiller seg ut og av å forstå verden slik den framstår fra individet sitt ståsted (Hutchinson & Oltedal, 2003). Interaksjonistiske modeller er på mange måter individorientert, og kan knyttes til avvikssosiologiske perspektiver, der begreper som stigma og stempling er sentrale for å forstå utvikling av avvikende identiteter, atferd og karrierer.

Oltedal (2005) gir uttrykk for en viss kritikk mot det hun betegner som det dominerende interaksjonistiske perspektivet i sosialt arbeid, fordi dette ikke ser ut til å gi inntak til sosialpolitisk engasjement hos sosialarbeidere. Med forankring i konfliktteoretiske modeller argumenterer hun for et kritisk sosialt arbeid, der sosialarbeidere har et kritisk forhold til ”kva

normer som tener makthaverne og kva normer som tener marginale grupper i eit samfunn” (op. cit., s. 264). Det kritiske perspektivet utfordrer til kontekstualisering og refleksivitet i yrkesutøvelsen med fokus på dialog. En refleksiv praksis kan knyttes an til diskursive perspektiver, der sosialt arbeid ses på som tekst, narrativer og kunst (Parton & Marshall, 1998). I en narrativ tilnærming vil sosialarbeideren være opptatt av at folk skal finne meningsfulle sammenhenger i egne erfaringer (op. cit.). Fortellingene hjelper ikke folk bare til å forstå, men det gir dem også makt til å kontrollere og endre fortellingen om seg selv. Språk er betydningsfullt i den sosiale konstruksjonen, og refleksivitet i sosialt arbeid innebærer å være bevisst på hvordan for eksempel egne kulturelle fagkategorier har innflytelse på beskrivelser i arbeidsprosessen (Jenssen, 2005). I sin artikkel om kulturanalytisk kompetanse i sosialt arbeid viser Jenssen til betydningen av at ”konstruksjonene er mest mulig i overensstemmelse med den studerte virkeligheten og i samsvar med klientenes konstruksjoner” (op. cit., s. 146). En diskursiv tilnærming i sosialt arbeid utfordrer det vitenskapsbaserte kunnskapsgrunnlaget med fokus på årsakssammenhenger, og vil i likhet med queerteoretiske perspektiver legge vekt på dekonstruksjon av hegemoniske forestillinger og kategorier.

Gjennomgangen over viser at både sosialkonstruksjonistiske og queerteoretiske perspektiver er relevante bidrag til forståelse og handling i sosialt arbeid. Slik vi ser det fordrer sosialt arbeid som praksis at sosialarbeidere identifiserer marginaliserte grupper, som grunnlag for handling både på individuelt og kollektivt nivå. Samtidig bidrar queer teori med sitt fokus på heteronormativitet til et kritisk blikk på at kategoriseringer innenfor den sosialfaglige diskursen i seg selv kan fungere undertrykkende. Hvem er utsatt, hvem skal inkluderes, hvem skal tolereres? Og hvem definerer dette? For sosialarbeidere er det viktig å ha kunnskap om at seksualitet kan komme til uttrykk på måter som sprenger egne entydige kategorier, slik at de ikke selv bidrar til undertrykkende praksiser. Dette er et sentralt budskap i den eneste boka om lesbiske og homofile sitt møte med helse- og sosialtjenestene som foreligger på norsk (Ohnstad & Malterud (Red.), 2006). Boka dekker både det vi omtaler som et sosialkonstruksjonistisk perspektiv og et queerteoretisk perspektiv, også uttrykt i bokens innledning med at den kan ”opplyse og forstyrre” (op. cit., s. 7).

I neste punkt presenterer vi en amerikansk artikkel; ’Social work practice with gay, lesbian, bisexual and transgender adolescents’ (Morrow, 2004). Med artikkelen viser Morrow hvordan sosialt arbeid i praksis drar veksler på ulike forståelses- og handlingsmodeller. Vi kjenner

igjen den systemteoretiske tilnærmingen, med intervensjon på ulike nivåer, men også fokus på anti-diskriminerende praksiser og sosial endring på mesonivå og makronivå. Samtidig ser vi at en interaksjonistisk forståelse kan ligge til grunn når Morrow understreker hvordan ulike identiteter, som kjønn, rase, etnisitet, klasse og fysisk funksjonsevne virker inn på identitetsprosessen som lhbt (lesbiske, homofile, bifile og transpersoner).

4.2 Sosialt arbeid i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv

I artikkelen tar Morrow (2004) opp identitetsutvikling og 'komme-ut' prosessen. Hun peker på en rekke risikofaktorer i identitetsprosessen, som følelsesmessig stress, isolasjon, internalisering av homofobi, depresjon, selvskadning, selvmord, vold, familiekonflikter, skole, seksuelt overførbare sykdommer og graviditet. Som svar på disse risikofaktorene viser hun til beskyttelsesfaktorer og gir anvisninger for sosialt arbeid med lhbt-personer på individ-, gruppe- og samfunnsnivå.

Morrow (op. cit.) ser på ungdomstiden som en identitetsmessig overgangsfase fra barndom til voksen, jf. Eriksons faseteori (1968). I denne fasen inngår arbeid med uavhengighet fra primærfamilien, søking mot jevnaldrende, utvikling av sosiale ferdigheter og seksuell identitet. Lhbt – personer må forholde seg til en sosialt stigmatisert rolle, der negative kommentarer, homovitser, trusler og vold inngår. Til forskjell fra utvikling av for eksempel religiøse eller etniske minoritetsidentiteter har ungdommene ofte ikke noen rollemodeller eller referanser i nærmiljøet eller familien. På denne måten kan homofobi og heterosexistiske budskap internaliseres allerede før den unge har utviklet seksuell identitet. På grunn av manglende tematisering, blant annet i skolen, er lhbt- personer ofte henvist til å søke både informasjon og erfaringer i en kultur preget av hemmelighold, stigma og begrenset kunnskap. Selve 'komme-ut' prosessen kan vare lenge. Ungdommene beveger seg fra det å bli oppmerksom på egen orientering, til det å tenke om seg selv at jeg er homofil eller lesbisk, og til det å fortelle det til venner og familie. Både støttende og positive familieforhold og skolemiljø, intellektuell fungering, selvtillit og selvfølelse er beskyttende faktorer i denne prosessen (op. cit.). Dette innebærer at det sosiale arbeidet må rettes mot alle nivåer mikro, meso og makro, det vi gjerne betegner som sosialt arbeid med enkeltpersoner og familier og sosialt arbeid på gruppe- og samfunnsnivå.

I det individuelle møtet understrekes betydningen av å arbeide med selvforståelse og selvtillit i forhold til 'komme-ut' prosessen. Morrow (2004) viser i artikkelen til Cass (1979), som

deler identitetsutviklingen inn i 6 stadier, der de tre første representerer tida før selvidentifisering og er de mest kritiske med hensyn til risikofaktorene. Den første fasen er betegnet som *Identity Confusion* og innebærer en begynnende bevissthet om at homoseksualitet har relevans for egne tanker, følelser eller atferd, samtidig som dette skaper dissonans i forhold til den allerede etablerte forestillingen om egen heterofil identitet. Andre fase er betegnet som *Identity Comparison*, og kjennetegnes av at personen erkjenner muligheten av å være lesbisk eller homofil, og dermed være annerledes enn den dominante heteroseksuelle kulturen. Dette kan igjen føre til en følelse av sosial fremmedgjøring. *Identity Tolerance* er tredje fase, der personen i større grad tolererer enn aksepterer egen homoseksuell identitet. I denne fasen begynner personen å søke mot andre homofile/lesbiske for å motvirke sosial fremmedgjøring. De neste to fasene er betegnet som *Identity Acceptance* og *Identity Pride*. Positiv akseptering og åpenhet om egen identitet følges av frustrasjon over den dominante heteroseksuelle kulturen og økt interesse for å primært knytte seg til homofile/lesbiske miljøer. Siste fase, *Identity Synthesis*, er preget av at identiteten som homofil/lesbisk er integrert i andre aspekter av personens identitet. Det å være åpen om sin seksuelle identitet kommer nå mer an på den interaksjonen man inngår i.

Morrow (2004) hevder at det er viktig at sosialarbeidere er kjent med disse stadiene, og at de ikke utøver utilbørlig press på å 'komme ut'. Samtidig understreker hun ulikheter blant lhbt-personer knyttet til andre identiteter som kjønn, rase, etnisitet, klasse og fysisk funksjonsevne. Hun viser blant annet til at det i afroamerikanske og latinske samfunn – som begge er preget av relativt konservative religiøse tradisjoner – er mindre aksept for ulike seksuelle orienteringer og kjønnsuttrykk (op. cit.). Uansett er tillit og respekt sentralt i møtet med den unge, og kunnskap om kriser og kriseintervenering er viktig. Ohnstad (2006) sier at nettopp faseoriene på 1970 tallet har mange trekk som ligner på kriseteori. For mange er det et sjokk å finne ut at en er lesbisk, og en trenger å arbeide med dette følelsesmessig. Ohnstad viser til at dette betyr å arbeide med de negative ideene de fleste har om homofili, og de må orientere seg på nytt. "Dette er eit stort arbeid som krev både emosjonell og kognitiv rekonstruering. Brotet med heteronormativiteten synliggjør doxaen (Bourdieu, 1998/2000), og kjønn, identitet og seksualitet må komponerast på nytt" (op. cit., s. 66).

Giertsen & Anderssen (2007) fant et stabilt mønster de siste 20 årene med hensyn til når unge forteller foreldre om sin lesbiske identitet, til tross for at de identifiserer seg tidligere i dag som lesbiske. Det betyr at de i en lengre periode kan være alene med de følelsesmessige

reaksjonene det vises til over. Dette er viktig kunnskap med tanke på sosialt arbeid med enkeltpersoner og familier. Det samme er Grønningsæther & Nuland (2008) sin rapport om diskriminering av homofile og lesbiske. Amerikansk forskning viser at det største problemet er møtet med et system som er heteronormativt, hvor livssituasjon og problemer oppleves annerledes og ikke møtes med forståelse eller respekt. Begge undersøkelsene er nærmere presentert i kapittel 3.

På et mesonivå hevder Morrow (2004) at det er viktig med kunnskap og informasjon på arenaer der ungdom er. Dette er tiltak som hører hjemme i sosialt arbeid på gruppe- og samfunnsnivå. Skolen er eksempel på en sentral arena der ungdom befinner seg, og Morrow (op. cit.) viser til at det generelt er lite kunnskap om lhbt- personer i skolene. Hun stiller spørsmål ved hvordan slik kunnskap generelt er representert i læreplaner og pensum, om det blir tematisert i undervisning, hvilke reaksjoner som iverksettes i forhold til bruk av nedsettende skjellsord, og om det er noen lhbt-rollemodeller i skolemiljøet. Morrow (op. cit.) tar til orde for at sosialarbeidere må ha grunnleggende kunnskap om temaet for å kunne bistå lhbt- personer og ungdom generelt med informasjon om seksuell orientering. Fra et terapeutisk ståsted understreker Prøitz (2006) det samme poenget når hun sier at faktisk kunnskap om det som er annerledes enn hos en selv, kan være utgangspunkt for å stille relevante spørsmål i det terapeutiske møtet. Morrow (2004) retter også søkelyset på arbeidsplasser der det utøves sosialt arbeid. Har sosialarbeidere kunnskap om lhbt- personer, og brukes denne i konkret arbeid, for eksempel i barnevernet? Hva finnes av materiell og brosjyrer? Er språkbruken inkluderende eller ekskluderende i forhold til ulike seksuelle orienteringer? Blir personalet kurset om tematikken, og rekrutteres lhbt- personer åpent til stillinger? I vår egen institusjonelle kontekst som utdanningsinstitusjon for kommende sosialarbeidere er oppfordringen fra Kunnskapsdepartementet (2008) til høgskoler og universiteter om at "Det er spesielt viktig at studenter i profesjonsutdanningene blir bevisstgjort og får kunnskap om lhbt-problematikken" en oppfordring til tiltak på mesonivå.

Til slutt i artikkelen viser Morrow til at sosialt endringsarbeid på makronivå kan innebære påvirkning av lovbestemmelser og planverk, og samarbeid med interesseorganisasjoner. I vår norske kontekst kan arbeid med kommunale homoplaner være eksempel på sosialt arbeid på samfunnsnivå.

Morrow (2004) kan plasseres innenfor et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, med utgangspunkt i eksisterende hegemoniske forestillinger og kategorier for å analysere

marginaliseringsprosesser og angi praktiske sosialfaglige tilnærminger på individ-, gruppe – og samfunnsnivå. Mye sosialt arbeid i forhold til lesbiske og homofile, slik det redegjøres for i en amerikansk kontekst, er forankret i anti-diskriminerende fagdiskurser der kategoriseringer er en forutsetning for målrettet handling og endringsarbeid (Hicks & Watson, 2003; McPhail, 2004). McPhail (op. cit.) som vi presenterer i punktet under, avviser ikke en slik posisjon, men argumenterer for queer teori som et positivt bidrag i sosialt arbeid fordi det stilles spørsmål ved hvordan kategoriseringene i seg selv uttrykker maktforhold.

4.3 Sosialt arbeid i et queerteoretisk perspektiv

McPhail (2004) tar i artikkelen opp hvordan queer teori kan utfordre sosialarbeidere til å stille spørsmål ved betydninger av de hegemoniske kategoriene som konstruerer den faglige forståelsen, og peker på hvordan kjønns- og seksualitetskategoriene innenfor et sosialkonstruksjonistisk perspektiv kan problematiseres. McPhail (op. cit.) oppfordrer derfor til å inkludere queer teori i fagplanene i sosialt arbeid som del av det teoretiske grunnlaget.

I artikkelen oppsummerer McPhail (2004) en rekke forslag som kan bidra til dekonstruksjon av entydige kategorier. Det er generelt viktig å stille spørsmål framfor å forutsette en praksis. Dette åpner for at folk kan lage sine egne narrativer heller enn å tilpasse seg en konstruert kategori – uansett om denne er konstruert av en dominerende eller marginalisert gruppe. For eksempel kan klare ja/nei svar på spørsmål om seksuell orientering problematiseres, og i diagram og modeller kan det brukes kontinuum i forhold til kjønn og seksualitet framfor kategorier. Hun oppfordrer videre til kritisk refleksjon ved å stille spørsmål som: Hvem tjener disse kategoriene? Hvem inkluderes og hvem ekskluderes i kategoriene? Hva ligger i begreper som 'seksuell identitet', 'seksuell orientering' og 'seksuell preferanse'? Hvem har makt til å definere kategoriene? Hvordan endres kategoriene over tid? Å stille slike spørsmål bidrar til det Hicks & Watson (2003) betegner som 'queering' av dominerende tilnærminger innenfor det helse- og sosialfaglige feltet.

Dersom vi anvender et queerteoretisk perspektiv på problemforståelse og handlingsalternativer som Morrow (2004) beskriver, kan det eksempelvis stilles spørsmål ved om identitetsprosessen, det å 'komme-ut', forutsetter bestemte stadier ungdommene må igjennom (jf. Cass, 1979). Føler alle seg forvirret, fremmedgjort, for så å søke mot andre homofile og lesbiske, før de aksepterer egen identitet? Ohnstad (2006) kritiserer nettopp fase teoriene for å være tilpasset heteronormative og heterofile konstruksjoner av å være

homofil, og at de kan fungere essensialistiske og normative. ”Å tilpasse seg ein konstruksjon av ”å vere den andre” kan innebere å ta til seg mange negative oppfatninger om det å være lesbisk” (op. cit., s. 66). Dette samsvarer med den kritikken Røthing (2008) fremmer i forhold til tematisering av homofili i skolen, der homotoleranse og heteronormativitet ofte går hånd i hånd. Ohnstad (op. cit.) hevder derfor at det viktigste er å ha et overordnet kulturelt perspektiv på at kjønn og seksuell orientering er identiteter som ikke nødvendigvis følger av hverandre, og at seksuell identitet, kjønn og begjær derfor må ses atskilt fra hverandre. En kvinne kan for eksempel samtidig ha identitet som lesbisk, være tiltrukket av menn og framstå som heterofil. Heller enn å la kategoriene styre møtet med ungdommen, kan sosialarbeideren åpne opp for ungdommens egen fortelling i forhold til kjønn og seksualitet. Fra et queerteoretisk perspektiv kan også utforming av informasjonsmateriell og brosjyrer problematiseres, jf. Morrow (2004). Er det i det hele tatt relevant å lage egne informasjons- og servicetilbud til lhbt-ungdom innenfor helse- og sosialtjenesten? Og hvordan skal temaet presenteres uten å fungere heteronormativt og stigmatiserende?

5. AVSLUTNING

Vi har valgt å avgrense oss til å gjøre en kobling mellom perspektiver og forskningsbasert kunnskap om (homo-)seksualitet, og sosialfaglig teori og handlingsmodeller. Som tidligere omtalt, innebærer det selvfølgelig at det er mye vi ikke har tatt opp. Helt avslutningsvis vil vi peke på særlig ett forhold, og det er at teksten i hovedsak har fokus på homoseksualitet. Vi står dermed i fare for, jf. queer teori, å sementere en heteronormativ forståelse hvor det er 'de andre' som analyseres. Dermed forblir den hegemoniske heteroseksualiteten i liten grad tematisert og dens selvfølgelighet blir implisitt formidlet, og dermed kan teksten leses som en formidling av homoseksualitet som annenrangs. For oss utgjør dette et dilemma. Vi har ønsket å introdusere (homo-)seksualitet, og med utgangspunkt i våre faglige bakgrunner, bl.a. som sosialarbeider og som 'homoforsker', er det 'avviket'/homoseksualitet som har fått den største oppmerksomheten. Dermed har vi også i mindre grad fokusert på heteroseksualitet. Vår intensjon fremover, bl.a. i forbindelse med kurset 'Mangfold og marginalisering: Kjønn, seksualitet - og sosialt arbeid' som vi er ansvarlige for, er i større grad å tematisere seksualitetens mangfoldighet, inkludert en nærmere analyse av heteroseksualitet som uttrykk og norm.

Vi er interessert i tilbakemeldinger på denne rapporten; både ris og ros, og andre momenter som kan være aktuelle å reflektere over. Generelt er vi interessert i kontakt med annet fagpersonale på sosialarbeiderutdanninger som arbeider/eller ønsker å arbeide med utgangspunkt i noe av det vi har presentert i dette notatet. Skulle det være interesse for å drøfte nærmere det vi har tatt opp, eller tilstøtende temaer, så ta gjerne kontakt. Kontaktinformasjon er oppført etter referanselisten.

REFERANSELISTE

- Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (Ed.) (1998). *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. New York: Palgrave.
- Anderssen, N. (1995). Forskning om homoseksualitet: Essensialistiske begrensninger. I: R. K. Lie, R. S. Halvorsen og M. C. Brantsæter (Red.), *Homoseksualiteter på norsk. Rapport fra en forskningskonferanse*. Bergen, Trondheim og Oslo.
- Anderssen, N., & Slåtten, H. (2008). *Holdninger til lesbiske kvinner, homofile menn, bifile kvinner og menn og transpersoner (lhbt-personer). En landsomfattende representativ spørreundersøkelse i Norge*. Universitetet i Bergen: Institutt for samfunnspsykologi.
- Annfelt, T., Andersen, B., & Bolsø, A. (Red.) (2007). *Når heteroseksualiteten må forklare seg*. Trondheim: Tapir.
- Barne- og familiedepartementet (2001). *Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Noreg*. (St. meld. nr. 25, 2000-2001.) Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Beasley, C. (2005). *Gender & Sexuality*. London: Sage Publ.
- Becker, H. (1963). *Outsiders. Study in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1967). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- Brantsæter, M. C., Eikvam, T. Kjær, R. & Åmås, K. O. (Red.) (2001). *Norsk homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brown, H. C. (1998). *Social work and sexuality. Working with lesbian and gay men*. London: Palgrave.
- Bywater, J., & Jones, R. (2007). *Sexuality and Social Work*. Exeter: Learning Matters.
- Cass, V. C. (1979). Homosexual identity formation: A theoretical model. *Journal of Homosexuality*, 4(3), 219–235.

- Eikvam, T. (2001). Norsk homoforskning - status og fremtid. I: M.C. Brantsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K.O. Åmås (Red.). *Norsk Homoforskning* (410-438). Oslo: Universitetsforlaget.
- Endsjø, D. Ø. (2003). Likhet for loven? Lastet ned 23. juni 2009 fra <http://www.klassekampen.no/24946/article/item/null>
- Erikson, E. (1968). *Identity: youth and crisis*. London: Faber & Faber.
- Faderman, L. (1985). *Surpassing the Love of Men*. London: Women's Press.
- FO (2002). *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere*. Oslo: Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere.
- Giertsen, M., & Anderssen, N. (2007). Time period and lesbian identity events: A comparison of Norwegian lesbians across 1986 and 2005. *Journal of Sex Research*, 44(4), 328-339.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. On the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Grønningsæter, A. B., & Nuland, B. R. (2008). *Diskriminering av lesbiske, homofile og bifile og av hivpositive. En litteraturgjennomgang*. Oslo: Fafo.
- Hegna, K., Kristiansen, H. W., & Moseng, B. U. (1999). *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hellesund, T. (2008). *Identitet på liv og død*. Oslo: Spartacus.
- Hicks, S., & Watson, K. (2003). Desire Lines: 'Queering' Health and Social Welfare' *Sociological Research Online*, vol. 8, no. 1. Lastet ned 21. oktober 2009 fra <http://www.socresonline.org.uk/8/1/hicks.html>
- Hutchinson, G. S. & Oltedal, S. (2003). *Modeller i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

- IFSW (2004). *Ethics in Social Work, statement of principles*. Bern: International Federation of Social Workers and International Association of Schools of Social Work.
- Jenssen, T. (2005). Kulturanalytisk tilnærming i sosialt arbeid. I S. Oltedal (Red.) *Kritisk sosialt arbeid. Å analysere i lys av teori og erfaringer* (136-153). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kunnskapsdepartementet (2008). *Regjeringens handlingsplan for bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner*. Brev til Universitet, vitenskapelige høyskoler og høyskoler, 24.10.2008.
- Lützen, K. (1987). *Hva hjertet begjærer. Kvinnens kjærlighet til kvinner 1825-1985*. Oslo: Cappelen.
- McIntosh, Mary (1968). The homosexual role. *Social Problems*, 16(2), 182-192. I: K. Plummer (Ed.) *The Making of the Modern Homosexual* (30-44). London: Hutchinson.
- Moe, S. (2000). Innledning: Konstruktivisme og sosialt arbeid. I S. Moe (Red.) *Konstruktivisme og sosialt arbeid: Tidvise Skrifter. Samfunn og helse. no. 37*. Høgskolen i Stavanger.
- McPhail, B. A. (2004). Questioning Gender and Sexuality binaries: What Queer Theorists, Transgender individuals, and Sex Researchers Can Teach Social Work. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 17(1), 3-21.
- Morrow, D. F. (2004). Social Work practice with Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender Adolescents. *Families in Society: The journal of contemporary social services*, 85(1), 91-99.
- Morrow, D. F., & Messinger L. (Eds.) (2006). *Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work practice: Working with Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender people*. New York: Columbia University Press.
- Mühleisen, W. & Røthing, Å. (2009). *Norske seksualiteter*. Oslo: Cappelen.

- Nardi, P. M., & Schneider B. E. (Ed.) (1998). *Social perspectives in Lesbian and Gay Studies. A Reader*. London: Routledge.
- Namaste, K. (1996). The Politics of Inside/Out: Queer Theory, Poststructuralism, and a Sociological Approach to Sexuality. I S. Seidman (Ed.), *Queer Theory/Sociology*, (194-212). Oxford: Blackwell.
- Ohnstad, A. (2009). *Lesbiske identiteter: skeive bevegelser*. Avhandling, ph.d. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo
- Ohnstad, A., & Malterud, K. (Red.) (2006). *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta*. Oslo: Samlaget.
- Oltedal, S. (2005). Sentrale utfordringer på veg mot kritisk sosialt arbeid. I: S. Oltedal (Red.) *Kritisk sosialt arbeid. Å analysere i lys av teori og erfaringer* (260-277). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Parton, N.& Marshall, W. (1998). Postmodernism and discourse approaches to social work, I Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (Ed.) (1998). *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. New York: Palgrave.
- Pedersen, W. (2005). *Nye seksualiteter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Plummer, K. (1981). Building a sociology of homosexuality. I: K. Plummer (Ed.) *The Making of the Modern Homosexual* (17-29). London: Hutchinson.
- Plummer, K. (1981). Homosexual categories: some research problems in the labelling perspective of homosexuality. I: K. Plummer (Ed.) *The Making of the Modern Homosexual* (76-111). London: Hutchinson.
- Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory*. London: Macmillan Press Ltd.
- Prøitz, A. (2006). Er kunnskap undervurdert i terapi med lesbiske? I: A. Ohnstad & K. Malterud (Red.). *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (170-181). Oslo: Samlaget.

- Richardson, D., & Seidman, S. (2002). *Handbook of Lesbian & Gay Studies*. London: Sage Publ.
- Røthing, Å. (2008). Heteronormativity and homotolerance in Norwegian classrooms. *Gender and Education, 20*(3), 253-266.
- Røthing, Å. (2007). Homonegativisme og homofobi i klasserommet. Marginaliserte maskuliniteter, disiplinerende jenter og rådville lærere. *Tidsskrift for ungdomsforskning, 7*(1), 27-51.
- Savin-Williams, R. C. (2005). *The New Gay Teenager*. Cambridge: Harvard University Press.
- Seidman, S. (2004). *Beyond The Closet. The Transformation of Gay and Lesbian Life*. New York: Routledge.
- Seidman, S. (1997). *Difference troubles. Queering social theory and sexual politics*. New York: Cambridge University Press.
- Seidman, S. (1996). Introduction. I S. Seidman (Ed.), *Queer Theory/Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Seidman, S. (2003). *The Social Construction of Sexuality*. New York: W.W. Norton & Company.
- Seidman, S. (Ed.), *Queer Theory/Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Simon, J. H., & Gagnon, W. (1973). *Sexual conduct: the social sources of human sexuality*. Chicago: Aldine Pub.
- Slettebø, T. (2000). Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk Sosialt arbeid, 2*, 75-85.
- Stein, A., & Plummer, K. (1996). "I Cant't Even Think Straight": "Queer" Theory and the Missing Sexual Revolution in Sociology. I: S. Seidman (Ed.), *Queer Theory/Sociology* (129-144). Oxford: Blackwell.
- Tanner, D. (1978). *The Lesbian Couple*. Toronto: Lexington Books.

- Utdannings- og forskningsdepartementet (2002). *Homofili som tema i universitet- og høgskoleutdanninger*. Brev til Universitet, statlige og private høgskoler med lærer- og helse- og sosialfagutdanning, 20.09.2002.
- Van Voorhis, R., & Wagner, M. (2002). Among the missing: Content on lesbian and gay people in social work journals. *Social Work*, 47(4), 345-354.
- Van Wormer, C., Wells, J., & Boes, M. (2000). *Social Work With Gays, Lesbians and Bisexuals: A Strengths Perspective*. Boston: Allyn & Bacon.
- Weeks, J. (1985). *Sexuality and it's discontents*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Weeks, J. (1981). Discourse, desire and sexual deviance. I: K. Plummer (Ed.). *The Making of the Modern Homosexual* (76-111). London: Hutchinson.
- Weeks, J., Holland, J., & Waites, M. (2003). *Sexualities and Society*. Cambridge: Polity Press.
- Weeks, J. (2003). *Sexuality*. London: Routledge.
- Wilton, T. (2000). *Sexuality in Health and Social Care*. Philadelphia: Open University Press.

KONTAKTINFORMASJON

Merethe Giertsen:

E-post: Merethe.Giertsen@hifm.no

Telefon: 78450381/90693020

Aud Kirsten Innjord:

E-post: Aud.Innjord@hifm.no

Telefon: 78450382/91127769